Libellus defensorius – strategia autoapărării lui Ovidius în *Tristia*, 2

Mihaela PARASCHIV

Key-words: *strategy, defensive statement, edict, relegation, judicial speech*

La sfârşitul lunii octombrie a anului 8 d.Hr., în virtutea unui *edictum personale* emis de principele Octavianus Augustus care-l condamna la *relegatio* (îndepărtarea din Roma), Ovidius este obligat să plece grabnic din Roma şi să se îmbarce spre destinaţia relegării sale, cetatea Tomis. În acest loc îndepărtat, care nu mai figurase până atunci în lista oficială a oraşelor şi insulelor destinate relegaţilor, poetul a ajuns abia la sfârşitul lunii martie a anului următor. Sub aspect juridic, *relegatio* era o pedeapsă mai blândă decât *exilium*, întrucât un *relegatus,* spre deosebire de un *exul*, îşi păstra intacte drepturile civile şi pecuniare. Juristul roman Ulpianus face însă distincţia între cele două principale tipuri de relegare: *relegatio ad tempus* (relegarea pe o durată determinantă) şi *relegatio perpetua* (relegarea definitivă)[1] (Ulpianus 1981: 58, 22, 14). Întrucât edictul lui Augustus nu s-a păstrat, nu se poate decât presupune că în el îi era impusă poetului o *relegatio perpetua*, mai dură, *de facto,* decât exilul însuşi. La acest tip de relegare pare să se refere, de altfel, Ovidius însuşi: „Eu trebuie să mă lipsesc în veci de glia strămoşească,/ căci n-a putut zeul jignit mânia să şi-o ostoiască”[2].

Ceea ce frapează, între altele, e graba cu care principele l-a îndepărtat pe poet din Roma, fără a-i da posibilitatea să se apere într-un proces public (*iudicium publicum*). Filologul Concetto Marchesi încearcă să dea o explicaţie procedurii neconvenţionale urmate de Augustus:

> per impedire la publicità di un processo, egli volle colpire il poeta senza nessun procedimento giudiziario e velò ipocritamente con la mite ordinaza di relegatione la crudeltà effetiva della pena (Marchesi 1936: 503–504).

Conform informaţiei aceluiaşi Ulpianus, unui *relegatus* îi era îngăduit să scrie un memoriu autodefensiv şi să-l trimită la Roma împăratului[3], ceea ce va face şi Ovidius, compunând un *libellus defensorius*, conţinut în întregime în cartea a doua a *Tristelor*. De regulă, se crede că poetul şi-a scris memoriul în timpul îndelungatei sale călătorii spre Tomis; în opinia noastră, se poate admite că a făcut-o imediat ce a

[1] Ulpianus, *Digesta*, 58, 22, 14.

[2] *Tristia*, I, 5, vv. 83–84*: At mihi perpetuo patriae tellure carendum/, nil fuerit laesi mollior ira dei* – toate citatele latine le dăm în traducere proprie.

[3] Ulpianus, *Digesta*, 48, 22, 7: *Relegatum plane libellum dare principi posse divi fratres rescripserunt.*

BDD-A871 © 2008 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:29 UTC)

ajuns la destinație, în baza unei mențiuni conținute în *libellus*; după ce îi descrie lui Augustus asprimea și primejdia ținutului pontic unde fusese relegat, adaugă: „De unde te conjur a mă trimite în mai sigure locuri”[4].

Faptul că Ovidius și-a alcătuit amplul memoriu în versuri (în număr de 578) și nu în proză, cum se obișnuia, s-ar putea explica atât prin faptul că el nu putea scrie decât în versuri, cum o mărturisește[5], cât mai ales prin aceea că poezia îi îngăduia o mai laxă utilizare a strategiei retorico-juridice intenționate. Întrucât, așa cum precizează în elegia autobiografică *Tristia*, 4, 10, Ovidius urmase, la dorința tatălui, studii de drept, este de așteptat ca el să-și fi alcătuit memoriul, sub aspect structural și expresiv, în virtutea exigențelor cunoscute ale unui discurs judiciar defensiv.

Exegeții lui Ovidius au remarcat structura retorică a amplei elegii *Tristia, 2* (Ehlers 1988: 144–157; Giordano 1991: 270–274), limitându-se însă la identificarea părților convenționale ale oricărui tip de discurs[6]. În opinia noastră, analiza osaturii ideatice a memoriului ovidian trebuie să se raporteze în mod necesar nu la componentele oricărui tip de discurs, ci la acelea ale unui discurs judiciar, indicate în tratatele de retorică.

În tratatul *De inventione* (I, 15), Cicero identifică cele două părți ale unui discurs judiciar: *pars absoluta*, definită ca partea care conține o cercetare a dreptului cu privire la învinuirea adusă cuiva și *pars absumptiva,* partea în care se respinge acuzația adusă, în baza unor argumente de ordin exterior. La rândul ei, aceasta din urmă este divizibilă în patru componente: *concessio criminis* (recunoașterea vinei și implorarea iertării), *remotio crimis* (abaterea acuzației asupra altcuiva), *relatio crimis* (punerea vinei imputate pe seama unui factor care ar fi generat-o) și *comparatio criminis (*relaționarea capului de acuzare cu un scop drept și util). Să nu ne așteptăm însă ca în discursul defensiv al lui Ovidius să regăsim aceste componente într-o succesiune strictă. Să nu uităm că este vorba de un discurs poetic care se revendică de la alte legi, permisivități și capricii auctoriale decât cele ale discursului liber (*soluta oratio*). Vom încerca, de aceea, să identificăm fragmentele elegiei comentate aici, susceptibile de funcția unora dintre părțile unui discurs juridic și să judecăm în ce măsură se implică juristul și poetul Ovidius în configurarea unei strategii autodefensive eficiente.

Trebuie observat dintru început că poetul reconstituie o instanță fictivă, în care Augustus, destinatarul memoriului, este deopotrivă acuzator (*accusator*) și judecător (*iudex*), iar el apare în postura de învinuit (*reus*); tot din sfera semantică juridică selectează Ovidius verbele *arguor* (sunt acuzat) și *fateor* (mărturisesc), prin care, în opinia lui Aldo Luisi, intenționa să-i dea satisfacție principelui (Luisi 2006: 72).

Pars absoluta, prima parte a unui discurs juridic, ar putea fi constituită din versurile în care Ovidius comentează procedura juridică la care a recurs principele:

> Tu nu printr-un decret senatorial m-ai condamnat/ și nici de vreun jude ales n-am fost exilat./ Prin aspre invective (căci așa-i de un principe demn),/ ofensele-ți aduse le-ai răzbunat tu însuți, cuvenit și solemn./Adaugă și faptul că edictul, deși n-a

[4] *Tristia*, 2, v. 201: *Unde precor supplex ut nos in tuta releges*.

[5] *Tristia,* 4, 10, v. 26: *et quod temptaban scribere versus erat*.

[6] Berrino (2007: 15) stabilește ca părți succesive ale discursului ovidian din *libellus*: *exordium* (vv. 1-28) *probatio*, (vv. 29–154), *peroratio* (vv. 155–206), *refutatio* (vv. 207–572), *peroratio* (vv. 573–578).

BDD-A871 © 2008 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:29 UTC)

> fost nici blând şi nici clement,/ prin numele pedepsei date a fost destul de indulgent:/ căci eu nu exilat, ci relegat acolo sunt numit/ şi vorbele sunt pe potriva acestei stări de surghiunit//[7].

În baza uzanţelor specifice componentei discursive exordiale, *captatio benevolentiae*, Ovidius acceptă aici legalitatea procedurii imperiale, confirmată de juriştii romani[8], îşi recunoaşte vina de a-l fi ofensat pe principe şi admite că edictul princiar, deşi necruţător în multe privinţe, i-a hotărât totuşi o pedeapsă mult prea blândă[9].

Pars absumptiva are şi în poemul ovidian ponderea cea mai însemnată, iar componentele ei se înlănţuie într-o abilă şi sinuoasă persuasiune, bazată pe alternanţa între recunoaştere şi retractare, între învinovăţire şi dezvinovăţire, pe jocul de-a spusa şi nespusa, permis într-o compoziţie poetică. Recursul la mitologie şi erudiţie, în bună tradiţie neoterică, îi îngăduie lui Ovidius, să producă acele *exempla*, necesare oricărei argumentări şi să-şi minimalizeze vina în baza unor cazuri antecedente, nepenalizate vreodată.

Concessio criminis constă şi în acest *libellus* în recunoaşterea vinei ‚conţinută în cunoscutele versuri care prezintă dubla motivare a „pierzaniei'' poetului:

> Deşi pe mine două vini,poezia şi greşeala m-au pierdut,/ vina celui de-al doilea fapt e de tăcut:/ căci nu sunt eu, Caesare,-n stare iar rănile să-ţi redeschid,/ căci prea de-ajuns îmi e durerea ce-o dată ţi-am pricinuit./ Rămâne cealaltă acuză, că, prin poemul meu nedemn,/ am devenit azi un magistru al adulterului obscen//[10].

Formulându-şi vina în celebrul binom, *carmen et error,* Ovidius precizează că în această îndoită culpă a sa o parte este de mărturisit, iar o alta de ţinut sub tăcere, pentru a nu provoca o recrudescenţă a durerii caesarice. Pentru ambele vini poetul cere, conform uzanţelor juridice, să fie iertat de cel pe care-l invocă drept „preaclemente principe" (*mitissime princeps*), recurgând la relaţionarea logico-persuasivă între păcat şi iertare[11], în sprijinul căreia invocă însăşi clemenţa lui Iuppiter (cu care îl compară implicit pe Augustus)[12].

Este recurentă şi în această elegie, ca şi în altele din volumele *Tristia* şi *Epistulae ex Ponto*, desemnarea volumului *Ars amatoria* (sau *Ars amandi*) drept

---

[7] *Tristia*, 2, vv. 131–139: *Nec mea decreto damnasti facta senatus,/ nec mea selecto iudice iussa fuga est./ Tristibus invectus verbis (ita principe dignum) ultus es offensas, ut decet, ipse tuas./ Adde quod edictum quamvis immite minaxque,/ attamen in poenae nomine lene fuit:/ quippe relegatus, non exul, dicor in illo,/ privaque fortunae sunt ibi verba meae.*

[8] Ulpianus, *op. cit.*, 58, 22, 14: *Relegare possunt principes et senatus et praefecti et praesides, nec tamen consules*.

[9] Şi în alte elegii (*Tristia*, 1.1 , v. 20; 4.8, v. 35; 5.10, vv. 51–52; 5.11, v. 10), Ovidius recunoaşte blândeţea pedepsei care i-a fost impusă prin edictul augustan, ştiind, ca om al legii ce fusese odinioară, că împăratul l-ar fi putut condamna la moarte pentru vina de lezare a maiestăţii sale (*crimen laesae maiestatis*); şi în acest memoriu poetic el îi este recunoscător lui Augustus pentru că i-a dăruit viaţa şi că mânia i s-a oprit înainte de moarte (*Tristia*, 2, v. 127 – *vita data est, citraque necem tua constitit ira*).

[10] *Tristia*, 1.1, vv. 207/212: *Perdiderint cum me duo crimina, carmen et error, alterius facti culpa silenda mihi:/ nam non sum tanti, renovem ut tua vulnera, Caesar,/ quem nimio plus est indoluisse semel./ Altera pars superest, qua turpi carmine factus/ arguor obsceni doctor adulterii.*

[11] *Tristia*, 2, v. 31: *Sed nisi peccassem, quid tu concedere posses?* (Dacă n-aş fi păcătuit, tu ce mi-ai putea ierta?).

[12] *Tristia*, 2, vv. 33-34: *Si, quotiens peccant homines sua fulmina mittat/Juppiter, exiquo tempore inermis erit.*// (De fulgere ar slobozi când oamenii sunt în păcat, /în scurtă vreme-ar rămâne şi Iuppiter neînarmat).

BDD-A871 © 2008 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:29 UTC)

principalul cap de acuzare formulat, probabil, în edictul lui Augustus sub numele generic *carmen,* pentru care autorul ei fusese numit acolo *doctor obsceni adulterii*. Apărarea lui Ovidius pentru învinuirea adusă poeziei sale (*crimen carminis*) implică o subtilă *remotio criminis. Ars amatoria* fusese publicată în anul 1 d.Hr. şi era greu de înţeles măsura punitivă târzie a principelui, la şapte ani de la apariţia ei. Dacă prin această poezie erotică, considerată nedemnă (*turpe carmen*), întrucât contravenea măsurilor legale de restaurare morală instituite de Augustus, Ovidius s-ar fi făcut realmente vinovat, el ar fi fost scos din ordinul ecvestru, căruia îi aparţinea, cu ocazia trecerii în revistă de către cenzor a escadroanelor de cavaleri, aşa-numita *transvectio equitum* (Owen 1967: 138–139). Or, aşa cum specifică în *libellus*, Ovidius scrisese deja poezia oficial incriminată în edict, atunci când trecuse de atâtea ori prin faţa principelui-cenzor ca un *inreprehensus eques* (v. 542, cavaler ireproşabil)[13]. După afirmaţia lui Suetonius[14], prin aplicarea unei *nota censoria* (notificare a cenzorului), un cavaler acuzat de imoralitate putea fi coborât de pe cal în timpul unei *transvectio equitum,* fiind astfel degradat din ordinul ecvestru. Ovidius îşi apară versurile şi prin proiectarea unei vini similare asupra întregii poezii erotice greceşti şi latine, chiar a poeziei în general, pe motiv că „orice gen de poezie poate vătăma sufletele”[15]; pentru a nu reitera însă damnaţia platonică a poeziei din *Politeia*, el precizează: „Asta nu înseamnă totuşi că orice carte va avea o vină”[16]. Chiar în opera „fericitului autor al Eneidei”, îi aminteşte el lui Augustus, există pasaje de dragoste nu întotdeauna legitimă. Şi spectacolele de orice fel, inclusiv cele de mimi, preţuite şi finanţate de Augustus, conţin unii „germeni ai păcatului” (*semina nequitiae*), fără ca aceasta să ducă la interzicerea lor, admite concesiv poetul.

Un alt argument folosit de Ovidius în apărarea poeziei sale este *caracterul ei ficţional,* similar acelor producţii literare, epice dramatice şi lirice, care vorbesc deschis despre dragoste şi adulter:

> Chiar Iliada, alta ce-i decât adulterina pentru care/ s-au înfruntat în luptă soţul şi amantul?…/ Sau ce-i Odyssea, de nu femeia din dragoste/ peţită de mai mulţi, cât soţu-i e departe?//[17]

Prin aceste interogative retorice Ovidius supralicitează vina atribuită cândva de Platon epopeilor homerice, contând pe efectul de surpriză pe care-l putea produce în rafinata Romă augustană acuzarea venerabilelor poeme, în baza unor argumente extraliterare. Ceea ce ne convinge că Ovidius simulează aici formularea unor acuze în manieră platoniciană este şi „incriminarea” tragediei, care, spune el, deşi depăşeşte în gravitate orice alt gen literar, recurge dintotdeauna la subiecte de dragoste[18]. Urmează o înşiruire a iubirilor vinovate plăsmuite de poeţii tragici greci, după care sunt enumeraţi şi autorii latini la care, sub licenţa ficţiunii, se pot întâlni *multa iocosa* (multe lucruri amuzante), care ar fi putut ultragia pudoarea tradiţională.

[13] În alte ediţii – *inrequietus eques* (cavaler infatigabil), în sensul că a rămas mereu în ordinul ecvestru.
[14] *Vitae duodecim Caesarum,* II (*Vita Divi Augusti*), 38.
[15] *Tristia*, 2, v. 264: *posse nocere animis carminis omne genus.*
[16] *Tristia*, 2, v. 265: *Non tamen idcirco crimen liber omnis habebit.*
[17] *Tristia*, 2, vv. 371–372, 375–376: *Ilias ipsa quid est aliud,nisi adultera de qua/ inter amatoren pugna virumque fuit? Aut quid Odyssea est, nisi femina propter amorem,/ dum vir abest,multis una petita procis?//.*
[18] *Tristia*, 2, vv. 381–382: *Omne genus scripti gravitate tragoedia vincit:/ haec quoque materiam semper amoris habet*//.

BDD-A871 © 2008 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:29 UTC)

Toată această erudită trecere în revistă a genurilor literare şi a poeţilor care au cântat, sub varii forme, dragostea îi prilejuieşte lui Ovidius constatarea amară a singularităţii destinului său: „În urmă, din atâţia scriitori nu văd vreunul/ pe care muza sa să-l fi pierdut, afar' de mine//"[19]. Există însă în *Ars amatoria* un episod care ar putea motiva, în opinia unor exegeţi (Rohr Vio 1998: 231–238), condamnarea ei oficială, urmată de scoaterea din bibliotecile publice, după relegarea poetului: este vorba de comentarea adulterului Elenei cu Paris, de care Ovidius îl face vinovat pe Atridul Menelaos, soţul prea des plecat de-acasă[20]. Se pare că era transparentă aici aluzia la adulterul Iuliei Maior, fiica lui Augustus, căsătorită forţat cu Tiberius, a cărui frecventă absenţă din Roma era notorie. Spre această supoziţie ar înclina însăşi achitarea Elenei, proclamată în final de poet, bănuit a fi fost tăinuitorul discret al adulterelor celor două Iulii, fiica şi nepoata lui Augustus: „Să ştie Atridul, eu pe Elena de vină o achit, căci s-a folosit de prilejul oferit de-un bărbat omenos//"[21]. Faptul că Ovidius nu a fost pedepsit imediat pentru această ofensă s-ar explica poate prin aceea că Tiberius nu fusese încă declarat oficial succesorul lui Augustus în anul 1 d.Hr., când apăruse *Ars amatoria*.

Cât priveşte cel de-al doilea motiv al relegării lui Ovidius, acel *error* trecut obsesiv sub tăcerea de poet (*culpa silenda*)[22], trebuie spus că la acest termen se recurgea în practica juridică, atunci când se dorea o degrevare de responsabilitate a acuzatului, pe motiv că *error* este lipsit de intenţionalitate[23]. Şi într-o altă elegie Ovidius pune o parte a vinei sale pe seama lui *error* : „Nu pot, e drept, de toată vina să mă apăr,/ dar parte la învinuirea mea e o greşeală"[24]. Lipsa de intenţie a greşelii sale este sugerată de suita ternară de interogative retorice, în care poetul regretă că a văzut fără să vrea un anume lucru care i-a atras pedepsirea: „De ce văzut-am eu ceva? De ce mi-am vătămat privirea? De ce fără de voia mea am cunoscut nelegiuirea?"[25]. Avem a face aici cu o *relatio criminis*, constând în motivarea, chiar dacă numai aluzivă, a vinii ca având o determinare circumstanţială care o absolvă de intenţionalitate. Comparaţia imediată cu Actaeon, vânătorul care o văzuse „fără să vrea" (*inscius Actaeon*) pe Diana goală (*sine veste*) la un râu şi, transformat în cerb de zeiţa mânioasă, fusese sfâşiat de proprii săi câini, este destinat a-l sensibiliza pe Augustus, reamintindu-i una dintre variantele mitului lui Actaeon, cunoscută în mediul roman. Versiunea mitului, potrivit căreia eroul o văzuse „fără să vrea" (*ouk ethelon*) pe Artemis (Diana) scăldându-se, a fost pusă în circulaţie pentru prima dată de poetul grec Callimachos, foarte preţuit în epoca augustană în cercul poeţilor neoterici romani (Wimmel 1960); în toate celelalte versiuni apare o culpă voluntară a lui Actaeon: că ar fi atentat la castitatea zeiţei, că ar fi întrecut-o la vânătoare sau

[19] *Tristia*, 2, vv. 495–496: *Denique nec video tot de scribentibus, unum,/ quem sua perdiderit Musa, repertus ego*//.

[20] *Ars amatoria*, vv. 359–372.

[21] *Ibidem*, vv. 371–372 : *Viderit Atrides,Helen ego crimine solvo./ usa est humani commoditate viri*//.

[22] În legătură cu folosirea de către poet a verbului *silere* în loc de *tacere* ,vezi Heilman 1955: 5–16.

[23] Cf. Pomponius, *Digesta*, 39, 3, 20: *Sed hoc ita, si non per errorem aut imperitiam deceptus fuerit: nulla enim voluntas errantis est*; vezi în acest sens şi definiţia lui *error* dată de Augustinus (*Contra academicos, 1, 4, 11*): *Error mihi videtur esse falsi pro vero approbatio.*

[24] *Tristia*, 3, 5, vv. 51–2: *Non equidem totam possum defendere culpam,/ sed partem nostri criminis error habet*//. Pentru diferenţa între *crimen* şi *error*, vezi Luisi, Berrino 2002: 17–18, 20–21.

[25] *Tristia*, 2, vv. 103–104: *Cur aliquid vidi? Cur noxia lumina fecicur ineprudenti cognita culpa neihi?*//.

BDD-A871 © 2008 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:29 UTC)

alergare, că rivalizase cu Zeus, vrând s-o ia în căsătorie pe Semele, iubită de acesta[26]. În vremea lui Ovidius, prietenul său Caius Iulius Hyginus, un erudit gramatic şi mitograf, desemnat de Augustus director al bibliotecii de pe Palatin, prezentase în lucrarea *Genealogiae* atât o variantă a culpabilităţii, cât şi una a inocenţei lui Actaeon. Din empatie cu eroul mitologic, Ovidius îl disculpă şi în *Metamorfoze*, convins că greşeala acestuia se datorează unei predestinări: „Iar dacă bine ai să cauţi, la el vei găsi o vină a sorţii/ nu şi o crimă; căci ce fel de crimă conţine greşeala?”//[27].

Insistenţa lui Ovidius asupra propriei nevinovăţii, comparabilă cu cea a lui Actaeon, pare a avea ca suport şi cunoaşterea precizărilor juridice romane cu privire la *culpa per imprudentiam*[28]. Dacă admitem folosirea mitului actaeonic de către Ovidius pentru a-şi disculpa metaforic propriul *error*[29], ar trebui implicit, sunt de părere unii exegeţi, să ne întrebăm la cine fac aluzie ceilalţi protagonişti, Diana şi câinii. Detaliul *sine veste* (fără haine) referitor la Diana ar face trimitere, în opinia lui F. Corsaro şi I. Cicarelli (Corsaro 1968: 161, Cicarelli 2003: 103) la scandalul cu tentă sexuală din anul 8 p.C, a cărui protagonistă a fost Iulia Minor, nepoata lui Augustus. Dacă vina lui Ovidius ar fi fost legată de adulterul Iuliei, relegată în acelaşi an cu el, rămâne totuşi inexplicabil de ce relegarea poetului a fost mult mai dură decât a ei. E mult mai probabil, susţine J.H. Oliver, că Diana trebuie asimilată Liviei, soţia lui Augustus şi mama lui Tiberius, ofensată de implicarea lui Ovidius în anturajul celor ostili succesiunii fiului ei la tron (Oliver 1965: 22). Astfel s-ar explica de ce, la moartea lui Augustus, Tiberius nu l-a iertat pe Ovidius, printr-un gest de clemenţă. Această ipoteză, care se bucură de mai multă credibilitate , este bine argumentată de Demetrio Marin şi Aldo Luisi care presupun că Ovidius ar fi asistat la discuţiile unui grup de calomniatori ai lui Augustus şi astfel vina de *calumnia*, care se pedepsea cu relegarea, ajunge a se răsfrânge şi asupra poetului-martor, ca o gravă ofensă adusă maiestăţii imperiale (*crimen laesae maiestatis*) (Marin 1958: 125, Luisi 2001: 67–72). În privinţa câinilor, numeroase aluzii din elegiile exilului atestă că poetul îşi învinuia prietenii şi sclavii apropiaţi de delaţiuni care i-au fost fatale[30], căci, în virtutea unui edict personal al lui Augustus, se îngăduia anchetarea sclavilor, uzând de tortură, pentru a divulga „fărădelegile criminale şi cumplite (*capitalia et atrociora maleficia*) ale stăpânilor”[31].

Cât priveşte ultima componentă a unui discurs defensiv, *comparatio criminis*, constând în relaţionarea învinuirii cu un scop drept şi folositor, în lipsa cunoaşterii

[26] Pentru analiza diferitelor versiuni ale mitului vezi Lacy 1990: 26–42.

[27] *Metamorphoseon libri*, III, vv. 141–142: *at bene si quaeras, fortunae crimen in illo,// non scelus invenies, quod enim scelus error habebat?//*.

[28] Cicero, *De inventione,* I, 27, 41: *imprudentia autem in purgationem confertur, cuius partes sunt inscientia,casus,necessitas et in affectionem anim*i. În legătură cu *imprudentia,* invocată ca argument defensiv, vezi şi Quintilianus, *Institutio oratoria*, V, 10, 34 şi 73.

[29] Pentru lectura mitului în cheie autobiografică vezi Di Giovane 2007: 567–569.

[30] *Tristia,*4, 10, v. 101: *Quid referam comitumque nefas famulosque nocentes*?

[31] Cf. Paulus, *Digesta*, 48, 18, 8: *Edictum divi Augusti quod proposuit Vibio Habito et Lucio Aproniano consulibus, in hunc modo exstat: Quaestiones neque semper in omni causa et persona desiderari debere arbitror et, cum capitalia et atrociora maleficia non aliter explorari et investigari possunt quam per servorum quaestiones, efficacissimas esse ad quaerendam veritatem existimo et habendas censeo.*

BDD-A871 © 2008 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:29 UTC)

vinii reale a poetului nu ne rămâne decât să prezumăm că ar putea îndeplini această funcție versurile în care Ovidius îi aminteşte metaforic lui Augustus că „a navigat adesea cu pânzele mari”[32], menționând operele sale importante, cele şase cărți ale *Fastelor,* tragedia *Medea* şi *Metamorfozele*, dedicate preamăririi principelui.

Rămâne acum să identificăm miza principală a întregului demers defensiv ovidian. Juristul Marcianus ne informează că celor relegați, ca şi celor deportați în insule, li se impunea să stea departe de locurile interzise, în speță de Roma[33]. Cunoscând, desigur, această interdicție, Ovidius nu-i cere lui Augustus să-l recheme în Italia, ci doar să-l mute într-un loc mai ferit de primejdii, după ce se va fi scurs ceva vreme. În tradiția pledoariei finale, *peroratio*, ultimul vers al memoriului, cu o evidentă conotație juridică, estimează consecința acestei benefice comutări spațiale a pedepsei: „încât pedeapsa pe potriva delictului să-mi fie”[34]. Din păcate, Ovidius nu a mai avut parte de această cuvenită reparație juridică şi întreaga recuzită retorică, pusă aici în joc, s-a consumat în van. Augustus a murit (în anul 14 d.Hr.) înainte de a apuca să-l ierte pe poet, aşa cum se pare că intenționa, iar Tiberius, succesorul său, nu a făcut decât să întărească actul relegării, interzicându-i lui Ovidius şi bruma de speranță care-i animase până atunci elegiile tomitane. Singura speranță pe care nu i-a putut-o lua însă nici un principe a fost aceea a dăinuirii sale în posteritate, ca un destin singular, confirmând unicitatea pe care el însuşi şi-a revendicat-o: „Voi fi singurul pe care Calliope-a mea l-a rănit”[35].

Premoniția sa dintr-o elegie a *Tristelor*: „Chiar după ce n-oi mai fi, faima-mi va dăinui”[36], adeverită de secolele subsecvente Antichității, rămâne şi astăzi, la 2000 de ani de la nefericita sa relegare, la fel de veridică.

Bibliografie

Berrino 2008: N.F. Berrino, *Ovidio e la difficile successione ad Augusto*, în „Euphrosyne” nr. 36, p. 149–164.

Berrino 2007: N.F. Berrino, *Ovidio, Tristia 2, 105-106*. *L'inscius Actaeon*, în „Invigilata lucernis”, nr. 29, p. 15–21.

Cicarelli 2003: I. Cicarelli, *Commento al II libro di Tristia di Ovidio*, Bari.

Corsaro 1968: F. Corsaro, *Sulla relegatione di Ovidio*, în „Orpheus”, nr. 15, p. 158–163.

Ehlers 1988: W.W. Ehlers, *Poet und Exil. Zum Verständnis der Exildichtung Ovids*, în „Antike und Abendland”, nr. 34, p. 144–157.

Di Giovine 2007: C. Di Giovine, *Telefo*, *Filottete e il vulnus di Ovidio*, în „Bollettino di Studi Latini”, nr. 37, p. 550–572.

Heilman 1955-1956: L. Heilman, *Silere-tacere: nota lessicale*, în „Quaderni degli Istituto Glottologico-Università Bologna”, nr. 1, p. 5–16.

Lacy 1990: L.R. Lacy, *Aktaion and a lost bath of Artemis*, în „Journ. Hell. Stud.”, nr. 110, p. 26–42.

[32] *Tristia* 2, v. 548: *saepe dedi nostrae grandia vela rati*.
[33] Marcianus, *Digesta*, 48, 19,4 : *relegati sive in insulam deportati, debent locis interdictis abstinere*.
[34] *Tristia* 2, v. 578: *ut par delicto sit mea poena suo.*
[35] *Ibidem*, v. 568: *quem mea Calliope laeserit, unus ero*.
[36] *Tristia*, 3, 7. v. 50: *Me tamen extincto, fama superstes erit*.

BDD-A871 © 2008 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:29 UTC)

Luisi 1997: A. Luisi, *Vendetta-perdono di Augusto e l`esilio di Ovidio*, în *Amnistia, perdono e vendetta nel mondo antico*, „Contributi dell'Istituto di storia antica", nr. 23, Milano, p. 282–287.
Luisi 2001: A. Luisi, *Il perdono negato. Ovidio e la corrente filoantoniana*, Bari, Edipuglia.
Luisi 2006: A. Luisi, *Lettera ai posteri*, *Ovidio, Tristia, 4,10*, Bari, Edipuglia.
Luisi, Berrino 2002: A. Luisi, N.F. Berrino, *Culpa silenda, Le elegie dell'error ovidiano*, Bari, Edipuglia.
Marchesi 1936: C. Marchesi, *Storia della letteratura latina,* vol. I, Messina-Milano, Principato.
Marin 1958: D. Marin, *Ovidio fu relegato per la sua opposizione al regimo augusteo*, „Acta Philologica", I, Roma, Societas Academica Daco-romana, p. 97–254.
Owen 1967: S.G. Owen, *P. Ovidii Nasonis Tristi liber secundus*, Amsterdam.
Rohr Vio 1998: F. Rohr Vio, *Paride, Elena, Menelao e la relegatione di Ovidio a Tomi*, „Lexis", nr. 16, p. 231–239.
Wimmel 1960: W. Wimmel, *Kallimachos in Rom. Die Nachfolge seines apologetischen Dichtens in der Augusteerzeit*, Wiesbaden, Steiner.

Libellus defensorius – la stratégie de l'autodéfense d'Ovide dans *Tristia*, 2

Le deuxième livre des *Tristes* est entièrement constitué d'une seule élégie, très ample (578 vers), conçue par Ovide comme un vrai discours défensif a l'égard de la peine *relegatio* infligée à lui par Auguste, en 8 p.c. Le poète y profite du droit accordé aux relégués d'envoyer à l'empereur un mémoire défensif (*libellus defensorius*). Dans cet article, nous essayons de démontrer que cette élégie est construite en respectant non seulement les exigences coutumières d'un discours, mais surtout celles d'un discours juridique. Ovide tâche ainsi de fléchir Auguste avec les moyens d'un rhéteur et d'un homme de loi et, à la fois, d'un poète.

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi
România

BDD-A871 © 2008 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:29 UTC)